

**Науковий вісник Львівського національного університету
ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького.
Серія: Економічні науки**

**Scientific Messenger of Lviv National University
of Veterinary Medicine and Biotechnologies.
Series: Economical Sciences**

ISSN 2519-2701 print

<https://nvlvet.com.ua/index.php/economy>

doi: 10.32718/nvlvet-e10305

UDC 631.1.:637.1

Modern trends in the development of dairy cattle breeding in the Lviv region

M. Shulskyi, V. Dyndyn

Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies Lviv, Lviv, Ukraine

Article info

Received 22.01.2024

Received in revised form

26.02.2024

Accepted 27.02.2024

Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies Lviv,
Pekarska Str., 50, Lviv, 79010,
Ukraine.
E-mail: dundyn_81@ukr.net

Shulskyi, M., & Dyndyn, V. (2024). Modern trends in the development of dairy cattle breeding in the Lviv region. Scientific Messenger of Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies. Series: Economical Sciences, 26(103), 35–40. doi: 10.32718/nvlvet-e10305

When embarking on specific scientific research on the chosen topic, the essence of the principal terms used in the study is clarified. They can be grouped into two groups, namely: the first group - business entities (enterprises, farms, households); the second group: availability of farm animals, volume of production, productivity of cows, and average annual yield of milk from one cow. Although farms are presented as a separate form of business, later, these farms are included in enterprises. We do not support such inclusion but believe that each form of business should occupy its separate niche in the business system. As for households, this name also requires improvement. Indicators that fully reflect the consequences of reforms are of considerable interest to the study results. The number of cows in the Lviv region as a whole and in individual farming has a clear tendency to decrease. At the same time, it is worth noting that the number of cows decreased significantly more in large farms (enterprises) than in small farms (households of the population). This negative trend must be radically changed. Under any conditions, the future lies in large-scale forms of business. In the gross production of milk, negative trends are also observed - significant reductions in the production of products in dairy farming. Regarding the productivity of cows, it is worth noting that the indicators increased during the studied period. Methodical approaches largely explain the corresponding growth. To determine this indicator, the number of cows should not be taken at the beginning of the year, but the average annual number, based on the total amount of feed days per year, which should be divided by the number of days in the year.

Keywords: dairy farming, trends, productivity of cows, animal population, forms of management.

Сучасні тенденції розвитку молочного скотарства Львівщини

М. Шульський, В. Диндин

*Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького,
м. Львів, Україна*

Приступаючи до конкретизованого наукового дослідження за обраною темою, перш за все, з'ясовано сутність основних термінів, що використовуються в дослідженні. Їх можна згрупувати у дві групи, а саме: перша група – суб'єкти господарювання (підприємство, фермерське господарство, господарства населення); друга група: наявність сільськогосподарських тварин, обсяги виробництва продукції, продуктивність корів, середньорічний надій молока від однієї корови. Хоча фермерські господарства представлено, як окрема форма господарювання, однак в подальшому ці господарства включені до підприємств. Ми не підтримуємо таке включення, а вважаємо, що кожна форма господарювання повинна займати свою окрему нішу в системі господарювання. Щодо господарств населення – дана назва також вимагає удосконалення. Значний інтерес щодо результатів дослідження представляють показники, які у повній мірі відображають наслідки реформувань. Поголів'я корів як в цілому у Львівській області, так і в окремих формах господарювання мають чіткі тенденції до зменшення. При цьому, варто зауважити, що поголів'я корів знизилось значно більше у великих господарствах (підприємствах), ніж у дрібних господарствах (господарствах населення). Цю негативну тенденцію необхідно кардинально змінювати. При будь-яких умовах – майбутнє за великими формами господарювання. У валовому виробництві молока, також спостерігаються негативні тенденції – значні обсяги зменшення виробництва продукції у молочному скотарстві. Відносно продуктивності корів, варто зазначити, що показники зросли за досліджуваний період. Відповід-

не зростання в більшій мірі пояснюється методичними підходами. Для визначення даного показника слід брати поголів'я корів не на початок року, а середньорічне, виходячи із загальної суми кормо-днів за рік, яку слід поділити на кількість днів у році.

Ключові слова: молочне скотарство, тенденції, продуктивність корів, поголів'я тварин, форми господарювання.

Вступ

Молочне скотарство є важливою складовою розвитку агропромислового виробництва взагалі і тваринництва, зокрема. Глобальні реформуючі процеси різних сфер суспільних відносин, що почалися в кінці минулого століття в Україні, внесли кардинальні зміни в організацію виробництва та переробку молока. В сучасних умовах виникає об'єктивна необхідність провести всебічні наукові дослідження результатів змін, що відбулись у процесах реформування галузі. Більше як тридцятирічний період реформування різних сфер АПК є підставою для підведення підсумків проведення реформ в організації функціонування молочного скотарства.

Кожна епоха розвитку національного господарства характеризується своїми характерними ознаками функціонування, які в тій чи іншій мірі впливають на стан виробництва конкретизованих видів продукції. Поряд з цим кожен виробник чи групи виробників та їх об'єднання виробляють продукцію не взагалі в абстрактних вимірах, а специфічну продукцію з її характерними ознаками, що забезпечують життєві потреби існування людства. Саме з таких позицій і їх оцінки обрано нами об'єкт дослідження, а саме, молочне скотарство, яке відіграє важливу роль у розвитку агропромислового виробництва взагалі і тваринництва, зокрема.

Для дослідження сучасного стану розвитку тієї чи іншої галузі необхідно звернутись до минулих періодів її функціонування. Тобто тенденції сучасності відображаються у тенденціях минулого. До речі, досить зауважити, що слово «тенденція» латинського походження і означає «спрямованість розвитку економічного явища чи процесу, що є формою вияву економічних законів. Тенденція – стійкі співвідношення як окремих рис, властивостей, ознак, так і самі риси, властивості, характерні цілісній економічній системі...» (Mochernyi et al., 2002). Отже, при дослідженні за даною темою в повній мірі враховано суть і зміст вищевказаного висловлювання щодо трактування поняття «тенденція».

Огляд літератури. Дослідженнями розвитку молокопродуктового підкомплексу і, зокрема молочного скотарства займаються багато вчених-аграрників серед яких М. П. Бутко, І. П. Павлов, Ю. Я. Лузан, О. А. Козак (Kozak, 2020), І. М. Паска (Pasca et al., 2020), О. А. Шуст (Shust et al., 2021). Більшість зазначених авторів спрямовують основну увагу на дослідженні окремих чинників, які створюють негативні умови для нормального розвитку галузі. Такий підхід унеможливило простежити їх взаємозалежність між собою та побачити всю їх різноманітність в комплексі.

Мета та завдання дослідження. Основними завданнями даної статті є аналіз сучасного стану розвитку молочного скотарства Львівщини та виявлення

тих негативних чинників, що гальмують розвиток галузі в даному регіоні.

Матеріали і методи досліджень

В процесах проведення дослідження щодо тенденцій розвитку молочного скотарства Львівщини, нами використано матеріали статистичних органів щодо сучасного розвитку вказаної галузі, зібрану інформацію оброблено з використанням різноманітних методів економічних досліджень, а, саме: історичного, логічного, економічно-статистичного та ін., результати досліджень науковців, нормативно-законодавчі акти тощо.

Результати та їх обговорення

На початкових стадіях проведення дослідження нами сконцентровано значну увагу на тлумачення сутності основних термінів статистичними органами. Зібраний і певним чином оброблений матеріал представлений в таблиці 1. Такий методичний підхід використаний для того, щоб уникнути деяких різних трактувань одного і того ж терміну. Не будемо детально аналізувати тлумачення основних найменувань з оцінки їх статистикою, адже їх суть всебічно висвітлено в табличній формі. Однак на деякі із них звернемо увагу і виразимо свою точку зору на ці трактування.

При розгляді найменування «підприємство» вказано, що «до складу підприємств включають також фермерські господарства». Ми не поділяємо таке включення, а вважаємо, що фермерство, як форма господарювання на селі, повинно займати свою окрему нішу у сферах аграрного виробництва, а не об'єднуватися з іншими господарськими формуваннями в питаннях обліку їх діяльності. До речі, слід зауважити, запровадження фермерства в Україні у кінці минулого століття супроводжувалося іменування цих аграрних структур, як селянське (фермерське) господарство. З огляду на це відзначимо, приставку до цих господарств (селянське), ні в якій країні не трактувалося. І дійсно, коли проникнути в суть фермерства, то ця форма ведення господарської діяльності характерна для села, а не для міст чи інших поселень. Приставка (селянське) проникло і в Закон України «Про селянське (фермерське) господарство» (Pro selianske (Fermerske) hospodarstvo, 1993). Однак у наступних законах слово «селянське» упущено (Pro fermerske hospodarstv, 2003). Вимагають проведення деяких уточнень щодо «Господарств населення». Ми дотримуємось поглядів, що всі господарства, які функціонують на селі, є господарствами населення, а не поза ними. Господарств поза населенням не буває і навпаки. Тут існує тісний діалектичний взаємозв'язок та взаємодоповнення.

Вимагає деякого уточнення наступні пункти найменувань. Так, скажімо, щодо кількості сільськогосподарських тварин вказується про їх наявність на звітну дату, на початок року. Ми вважаємо за необхідність, крім названих вище показників, визначати середньорічне поголів'я тварин, виходячи із обчис-

лення кормо-днів, затрачених на утримання тварин у господарствах. Вимагають уточнення для удосконалення деякі інші позиції щодо трактувань наведених вище термінів, проте вони не відіграють істотного значення в процесах проведення досліджень за вказаною вище темою.

Таблиця 1

Сутність основних термінів, що використані в дослідженні

№	Найменування термінів	Визначення термінів
1	Підприємство	Суб'єкт господарювання, який має право юридичної особи або відокремлений підрозділ юридичної особи, що здійснює систематичну виробничу діяльність у галузі сільського господарства. До складу підприємств включають також фермерські господарства
2	Фермерське господарство	Форма підприємницької діяльності громадян із створенням юридичної особи, що виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займаються її переробкою та реалізацією з метою отримання прибутку на земельних ділянках наданих їм для ведення фермерського господарства
3	Господарства населення	Домогосподарства, що здійснюють сільськогосподарську діяльність як з метою самозабезпечення продуктами харчування так і з метою виробництва товарної сільськогосподарської продукції. До цієї категорії виробників віднесені також фізичні особи-підприємці які проводять свою діяльність у галузі сільського господарства
4	Кількість сільськогосподарських тварин	Показник що характеризує наявність сільськогосподарських тварин певного виду (загальну або за статеві-віковими групами) станом на звітну дату
5	Осяг виробництва (валовий надій) молока	Загальний обсяг фактично надосного молока від корів усіх порід, буйволиць, овець і кіз, кобил, інших маток сільськогосподарських тварин
6	Середній річний надій молока від однієї корови	Співвідношення обсягу виробництва коров'ячого молока до наявної кількості корів (без корів на відгодівлі, м'ясного стада, а також корів, призначених для групового або підсосного утримання телят) на початок року

Джерело: складено на основі ([Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2023](#))

Розвиток будь-яких тваринницьких галузей забезпечується, перш за все, наявністю поголів'я сільськогосподарських тварин. Молочне скотарство у цих процесах не є виключенням, а лише складовою цих закономірностей. Як змінювалося поголів'я великої рогатої худоби взагалі і корів, зокрема, на протязі досліджуваного періоду 1990-2021 рр. – все це відображено в [таблиці 2](#). Дещо відзначимо про саму таблицю і показники, що поміщені в ній. Таблиця складається із трьох важливих складових, а саме: господарства усіх категорій, підприємства та господарства населення. В кожній складовій відображено показники наявності поголів'я тварин на протязі вищевказаних років. Вибір таких напрямів дослідження обумовлені наступними обставинами, а саме:

- використання інформації щодо наявності тварин у Львівській області пояснюється тим, що ця область є найбільшою за територією у Західному регіоні України. Природно-кліматичні умови Львівщини є найбільш характерними для інших областей вказаного вище регіону. Тут чітко прослідковується наявність трьох природно-кліматичних зон: Полісся, Лісостеп та Передгірські і Гірські райони Карпат. Все це в комплексі істотно впливає на розвиток молочного скотарства;

- щодо виділення конкретних форм господарювання. Такий методологічний підхід у виборі форм господарювання вмотивований визначенням результатів діяльності кожної із наведених організаційно-правових форм. За одержаними оцінками можна визначитися із використанням конкретних форм господарювання в конкретних умовах. Ці дані можна вико-

ристовувати як в короткостроковому, так і в довгостроковому плануванні;

- вибір конкретизованих періодів (років) у дослідженні наявності сільськогосподарських тварин дає можливість прослідковувати розвиток галузі у дореформений період (1990 р.), наступні роки (2000-2010 рр.), в сучасні періоди (2000-2010 рр.) та в періоди сучасності (2020-2021 рр.). Все це може бути використано як в оперативному, поточному, так і перспективному плануванні.

Наведений цифровий матеріал в таблиці 2 дає підстави стверджувати, що за досліджуваний період (1990-2021 рр.) відбулися кардинальні зміни в наявності великої рогатої худоби взагалі і корів зокрема як у всіх господарствах, так і в окремих її складових. Так, скажімо, коли в 1990 р. у всіх категоріях господарств поголів'я великої рогатої худоби становило 1095,4 тис. голів, у тому числі корів 404,7 тис. голів, що у структурі стада складало 36,9%, то в підприємствах ці показники відповідно дорівнювали: 695,8; 85,2; 26,6, а в господарствах населення цифровий вираз цих показників становив такі величини: 399,6; 219,5 і 69,9. В 2000 р. ситуація кардинально змінилася – поголів'я зменшилось, за виключенням кількості тварин у господарствах населення. В наступні роки почали розвиватися стабільно тенденції щодо зменшення великої рогатої худоби взагалі і корів, зокрема як у всіх категоріях господарств, так і в окремих складових (підприємствах та господарствах населення). Одночасно відзначимо, що деякі зміни спостерігалися в показниках питомої ваги корів у загальному стаді (як у бік збільшення, так і зменшення).

Таблиця 2

Наявність поголів'я великої рогатої худоби за категоріями господарств Львівщини на кінець року, тис. голів

Роки	Господарства усіх категорій			Підприємства			Господарства населення		
	Велика рогата худоба	у тому числі		Велика рогата худоба	у тому числі		Велика рогата худоба	у тому числі	
		корови	їх питома вага у стаді, %		корови	їх питома вага у стаді, %		корови	їх питома вага у стаді, %
1990	1095,4	404,7	36,9	695,8	185,2	26,6	399,6	219,5	69,9
2000	545,7	336,9	59,6	103,5	36,1	34,9	462,2	300,8	65,1
2010	251,9	161,7	64,2	24,2	9,8	40,5	227,7	151,9	66,7
2020	144,3	84,8	58,8	16,2	6,9	42,6	128,7	77,9	60,5
2021	126,7	75,9	59,9	14,8	6,4	43,2	111,9	69,5	62,1
2021 у % до 1990	11,6	18,7	7	2,1	3,5	1,4	28	31,7	3,7
2020	87,8	89,5	1,7	91,4	92,8	1,7	87,4	89,2	1,8

Джерело: складено на основі ([Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2023](#))

Проведений вище аналіз наявності поголів'я великої рогатої худоби взагалі і корів, зокрема, у господарських формуваннях Львівщини на протязі 1990-2010 рр., дає підстави констатувати про те, що за досліджуваний період відбулись значні процеси скорочення наявного поголів'я. При цьому, слід зауважити, що найбільше зменшення відбулось у сільськогосподарських підприємствах (середні і крупні господарські формування), а найменше – у господарствах населення (дрібні господарства). Такий стан розвитку скотарства обумовлений впливом цілого комплексу як об'єктивних, так і суб'єктивних факторів. Детальний аналіз впливу кожного фактору на процеси розвитку молочного скотарства вимагає проведення всебічного дослідження їх дії на розвиток досліджуваної галузі. У цих процесах повинні бути задіяні як науковці, так і практики різного фахового спрямування, а одержані

результати слід відображати в монографічних виданнях. Результатах наших досліджень, їх публікації мають обмеження в сторінковому обчисленні і вони націлені, перш за все, привернути увагу учених і практиків для розв'язання виявлених і назрілих в досліджуваній галузі проблем.

З огляду на вищесказане ми вважаємо, що тенденції, які намітилися в наявності поголів'я великої рогатої худоби в господарських формуваннях Львівщини, є негативними для розвитку досліджуваної галузі. Їх необхідно змінювати. Постає питання, як і в якому напрямку? Ми притримуємося думки, що основний акцент на вирішення стабілізації росту поголів'я і поступового його збільшення у сільськогосподарських підприємствах. Саме ці господарства є найбільш перспективними у веденні агропромислового виробництва взагалі і його складових, зокрема.

Таблиця 3

Валове виробництво молока господарськими формуваннями Львівщини

Господарські формування	Роки					2021 у % до	
	1990	2000	2010	2020	2021	1990 р.	2020 р.
Господарства усіх категорій	1083,9 *	1032,0	656,2	460,1	425,3	39,2	92,4
у тому числі:	100,0 **	100,0	100,0	100,0	100,0	0	0
підприємства	588,1	66,0	22,9	29,8	29,2	5,0	98,0
господарства населення	54,3	6,4	3,5	6,5	6,9	-47,4	+0,4
	495,8	966,0	633,2	430,3	396,1	79,9	92,1
	45,7	93,6	96,5	93,5	93,1	+47,4	-0,4

* чисельник – виробництво молока, тис. т;

** знаменник – питома вага виробленого молока в розрізі окремих груп господарств, %.

Джерело: складено на основі ([Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2023](#))

Основне призначення сільськогосподарських тварин полягає в забезпеченні виробництва різних видів продукції. Для кожного виду сільськогосподарської продукції розроблені відповідні підходи їх обліку. Для виробництва молока, скажімо, валовий його надій включає загальний обсяг фактично надоеного молока від корів усіх порід, буйволиць, овець і кіз, кобилиць, інших маток сільськогосподарських тварин (інформація із пункту 5 [таблиці 1](#)). Обчислення за такою мето-

дикою валове виробництво молока в господарських формуваннях Львівщини представлено в [таблиці 3](#).

Наведена цифрова інформація, що представлена у вищевказаній таблиці, дає можливість констатувати наступне, а саме:

- [таблиця 3](#) побудована з дотриманням основних принципів побудови попередньої таблиці, терміни проведення досліджень обрано період 1990-2021 рр.; дослідження проведено у розрізі конкретних органі-

заційно-господарських формувань (господарства всіх категорій, підприємства, господарства населення);

- вибір початкового року проведення дослідження обумовлений тим, що дані за 1990 р. характеризують кінцевий рік соціалістичного господарювання, а всі наступні роки з інтервалом в 10 років відображають конкретизовані зміни в числовому обчисленні, що досягнуті за кожен період. Дані за 2021р. дають можливість прослідкувати розвиток тенденцій на наступні періоди;
- крім того нами використано показники за 2021 р. для порівняння з початковим роком дослідження (1990 р.) та з 2020 р. Такий підхід дає підстави більш глибоко і різнобічніше вникнути в суть проведення реформуючих процесів і на основі цього встановити деякі закономірності проведення змін в досліджуваній галузі;
- наведена цифрова інформація поєднує в собі вираження показників у двох вимірах: в натуральних показниках обсягів надосного молока, в тис. т (чисельник); і в відносних показниках – відсоткових відношень кожної організаційно-правової форми (підприємств, господарств населення) до загальних обсягів продукції, виробленої всіма категоріями господарств. Поєднання абсолютних і відносних показників дозволяє встановити розвиток певних тенденцій у функціонуванні молочного скотарства.

На основі вищевикладеного матеріалу можна відзначити, що найбільше було вироблено молока господарствами всіх категорій Львівщини у дореформеному році (1990 р.) – 1083,9 тис. т, а найменше у 2021 р.

– 425,3 тис. т. Найбільше допустили зниження виробництва молока підприємства з 588,1 тис. т. у 1990 р. до 29,2 тис. т. у 2021 р. Найбільш стабільні результати виробництва молока досягнуто господарствами населення. Найбільше було надосно у 2000 р. – 966,0 тис. т., а найменше у 2021 р. – 396,1 тис. т., що у відсотковому відношенні складає відповідно до загальних обсягів: 93,6 і 93,1%. Отож, дрібні форми господарювання (господарства населення) на практиці виявились більш стійкішими і стабільнішими в умовах реформування досліджуваної галузі.

Важливим показником у розвитку тваринництва є продуктивність тварин. У молочному скотарстві цей показник матеріалізується в кількості надосного молока в середньому за рік на одну корову. В таблиці 1 у пункті 6 він трактується статистичними органами як «співвідношення обсягу виробництва коров'ячого молока до наявної кількості корів на початок року». З цього приводу ми вважаємо за необхідне внести деяку поправку. Перш за все, якщо брати наявне поголів'я на початок року, то цей показник не буде відображати середньорічне поголів'я. Це саме буде, коли ми візьмемо на кінець року. Тут у більших випадках буде показник поголів'я корів на певну дату, а середньорічне буде тоді, коли сумарно корів на початок та кінець року і поділити одержану суму на двох; другий підхід, про який, до речі слід нагадати, відзначений вище у цій публікації – загальну суму кормо-днів за рік поділити на 365 або 366 днів (скільки днів у році).

Таблиця 4

Середній річний надій молока від однієї корови в рік у господарських формуваннях Львівщини, кг

Господарські формування	Роки					2021 у % до	
	1990	2000	2010	2020	2021	1990	2020
Господарства всіх категорій	2704	3132	3861	4881	5022	185,7	102,9
у тому числі: підприємства	3176	1913	2930	5010	5235	164,8	104,5
господарства населення	2296	3273	3906	4874	5007	218,1	102,7

Джерело: складено на основі (*Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2023*)

У наведеній інформації ми вказали на існуючі проблеми і шляхи їх розв'язання. У своїх дослідженнях використаємо офіційні статистичні дані щодо середньорічних надойв молока на корову. Зібрані і оброблені показники представлено в таблиці 4. На відміну від показників щодо розвитку молочного скотарства Львівщини, які представлені в таблицях 2 і 3, показники продуктивності корів характеризуються більш стабільними величинами, за виключенням даних за 2000 р. і 2010 р., в яких допущено деяке зменшення їх у підприємствах. Особливу увагу щодо середніх надойв молока від однієї корови привертають роки 2020 р. і 2021 р., в яких досягнуто значних темпів підвищення продуктивності корів. Таких темпів слід дотримуватися як у сучасних умовах, так і на перспективу.

Висновки

На основі проведення досліджень сучасних тенденцій розвитку молочного скотарства Львівщини можна зробити висновки про те, що реформування досліджуваної галузі супроводжувалося розвитком як негативних, так і позитивних змін. До негативних явищ слід віднести не чітке формулювання деяких визначень в процесах представлення статистичними органами інформації; значне зменшення поголів'я тварин; зниження обсягів валового виробництва молока. До позитивних зрушень – значне підвищення середніх річних надойв молока на одну корову.

Перспективи подальших досліджень. Для подолання наслідків розвитку негативних тенденцій в молочному скотарстві Львівщини необхідно комплексно підійти до розробки конкретних заходів їх подо-

лання. При цьому особливу увагу звернути на збільшення кількості високопродуктивних корів. Це, перш за все, відноситься до сільськогосподарських підприємств. У процесах подальшого розвитку галузі слід не протиставляти крупних і дрібних господарств, а найбільш оптимально поєднувати їх інтереси та можливості.

References

- Pro selianske (Fermerske) hospodarstvo (1993). *Zakon Ukrainy vid 30 kvitnia 1993 roku*. № 43-93. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/t200900?an=2&ed=1993_04_30 (data zvernennia: 07.03.2024) (in Ukrainian).
- Pro fermerske hospodarstv. (2003). *Zakon Ukrainy. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR)*, 2003, № 45, 363 s. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15#Text> (data zvernennia: 07.03.2024) (in Ukrainian).
- Mochernyi, S. V., Yurii, S. I., Ustenko, O. A., Kanishchenko, L. O., Melnyk, A. F., Saveliev, Ye. V., Derii, V. A., Larina, Ya. S., Bashnianyn, H. I., & Martsyn, V. S. (2002). *Ekonomichna entsyklopediia: u trokh tomakh*, 3, Kyiv, Vydavnychiy tsentr Akademiia (in Ukrainian).
- Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy: ofits. veb-sait: ukrain. versiia. (2024). URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (data zvernennia: 07.03.2024) (in Ukrainian).
- Kozak, O. (2020). Assessment of the role and significance of the dairy subcomplex for solution of food supply and the national economy. *Ekonomika APK*, 27(11), 39–51. DOI: 10.32317/2221-1055.202011039.
- Pasca, I., Grynychuk, I., & Artimonova, I. (2020). Organizational and economic relations in the chain supply of milk and dairy products. *AIC Economics and Management*, 2, 73–82. DOI: 10.33245/2310-9262-2020-159-2-73-82.
- Shust, O., Varchenko, O., Paska, I., Tkachenko, K., & Svyynous, I. (2021). Substantiation of innovation-oriented development strategy of agricultural enterprises for milk production. *Ekonomika ta derzhava*, 3, 23–27. DOI: 10.32702/2306-6806.2021.3.23.
- Samaichuk, S. (2020). Current state and prospects of development of dairy livestock in kherson. *Efektivna ekonomika*, 5. DOI: 10.32702/2307-2105-2020.5.62
- Tyvonchuk, S., Tyvonchuk, Ya., & Pavlotska, T. (2017). Development of the milk production market in Ukraine in the context of European integration processes. *Ekonomika APK*, 24(4), 25–31. URL: <http://surl.li/tmrib> (data zvernennia: 07.03.2024) (in Ukrainian).